

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК

Серія: УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ

Ч. 15

ІВАН РОЗГІН

Валентина Радзимовська

Вінніпер

1968

Накладом Української Вільної Академії Наук

СПИСОК ВИДАНЬ УВАН

СЕРІЯ: УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ

1. Леонід Білецький: Дмитро Дорошенко. Вінніпег 1949.
Ціна \$1.00.
2. Леонід Білецький: Омелян Огоновський. Вінніпег 1950.
Ціна \$1.00.
3. Юрій Шерех: Кость Михальчук. Вінніпег 1952.
Ціна \$1.00.
4. П. Ковалів: Василь Сімович. Вінніпег 1953. Ціна \$0.50.
5. Юрій Шерех: Всеволод Ганцов. Олена Курило. Вінніпег
1954. Ціна \$2.00.
6. М. І. Мандрика: Леонід Білецький. Вінніпег 1957.
Ціна \$1.00.
7. К. Кисілевський: Іван Панькевич. Вінніпег 1958.
Ціна \$1.00.
- 8—9. І. Розгін: Володимир Л. Симиренко. Вінніпег 1959—
1960. Ціна \$2.00.
10. М. І. Мандрика: Біо- бібліографія Яр. Рудницького.
Вінніпег, 1961. Ціна \$2.00.
11. К. Кисілевський: Іван Зілинський. Вінніпег, 1962.
Ціна \$1.00.
- 12-13. Оксана Дучимінська: Віктор Доманицький. Вінніпег,
1963-1964. Ціна \$2.00.
14. В. Міяковський: Д. Антонович. Вінніпег, 1967.
Ціна \$1.50.

UVAN

P.O. Box 3597, Sta. B.

Winnipeg 4, Man., Canada

УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ
UKRAINIAN SCHOLARS
No. 15

UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES

Series: UKRAINIAN SCHOLARS

Editor: M. I. Mandryka

No. 15

IVAN ROZHIN

Valentina Radzimovsky

SHORT SKETCH OF HER LIFE, HER SCIENTIFIC
AND PUBLIC ACTIVITY.

Winnipeg

1968

Published by the Ukrainian Free Academy of Sciences

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
Серія: УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ
За редакцією М. І. Мандрики
Ч. 15

ІВАН РОЗГІН

Валентина Радзимовська

КОРОТКИЙ НАРИС ЖИТТЯ ТА НАУКОВОЇ
Й ГРОМАДСЬКОЇ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

diasporiana.org.ua

Вінніпер

1968

Накладом Української Вільної Академії Наук

ВІД ВИДАВНИЦТВА УВАН

До видання монографії „Валентина Радзимовська”, про її життя та наукову і громадську діяльність спризинилися:

Професор, д-р біологічних наук Іван Розгін. Дійсний член УВАН і НТШ, професор УВУ і УТГІ, колишній професор вищих шкіл в Україні, автор.

Професор, д-р медичних наук Василь Плющ. Дійсний член УВАН і НТШ, колишній професор вищих медичних шкіл в Україні, учень і довголітній науковий співробітник В. Радзимовської, автор англомовного вступу до цієї монографії.

Фундатори видання: д-р Євген Радзимовський, професор Іллінойського університету в США, син; д-р медицини Ольга Радзимовська-Прозерська, донька і колишня наукова співробітниця В. Радзимовської.

VALENTINA RADZIMOVSKY

as a Scientist and as a Human Personality

Valentina Vasil'evna Radzimovsky (nee Yanovsky) was born October 1, 1886, in the town of Lubny in Poltava province. Her parents were prominent members of the Ukrainian intelligentsia. Her father, Vasyl' Yanovsky (Basil Yanovsky), was a nobleman who owned the village of Tarnavshchina and an estate in the family village of Yanovshchina. For several years he fought as a volunteer in the Balkans during the war for liberation of the Slavic peoples from Turkish rule. Valentina's mother, Liubov' Yanovsky (nee Shcherbachova), was well known as a novelist and playwright, and also for her other cultural and public-service activities.

After graduating from Lubny High School with a gold medal, Valentina studied medicine at the University of St. Peterburg. Up to that time the medical school of the University of St. Petersburg had not admitted women, and she had to obtain special permission from Tsar Nicholas II himself in order to become the first woman to enter the medical school of that university. Her studies there were interrupted, however, in 1904, when she was penalized for political activity by being prohibited from further residence in the capital. She transferred to the University of Kiev. In 1904, in Kiev, she married a fellow student, Ivan Vasil'evich Radzimovsky, who was later to become a professor of ancient history.

In 1913 Valentina Radzimovsky was graduated "with distinction" from the School of Medicine of the University of Kiev, and was invited by the holder of the chair of Physiological Chemistry of that University, Professor A. Sadvov' to become an assistant in his department. In 1915, she

became a senior assistant and soon thereafter assistant professor (docent) at the University.

Meanwhile immediately after graduation from the University, Valentina Radzimovsky had begun her scientific activity in the fields of physiology and biochemistry, to which she was to devote the rest of her life. In the year 1924 she presented in Kiev her dissertation „On the Influence of Hydrogen Ions on the Life of Tissue Cells of Vertebrates,” and obtained the highest scientific degree, Doctor of Medical and Physiological Sciences. In her dissertation she developed original and very complex methods for the cultivation of living tissues outside of an organism and for the determination of “pH Concentration.”

A brilliant scientific career now lay open to her. She became a professor at the Medical Institute of Kiev. She occupied the Chair of Physiological Chemistry in the Institute of Higher Education and the Pedagogical Institute (all formerly parts of the University of St. Wladimir of Kiev). She directed sections of physiology in the Institute of Labor in Kiev. She and her pupils and associates published numerous scientific works in the field of general physiology, biochemistry, the physiology of physical work, and the physiology of childhood, in the Ukrainian, Russian, German and English languages. She established contact with a number of world famous scholars such as A. Fisher, A. Karell, E. Abderhalden, A. Krogh, O. Warburg, I. Pavlov, Rona, and others. During this period, V. Radzimovsky collaborated in her work with such eminent scientists as V. Chagovetz, A. Palladin, A. Krontovsky, V. Ivanov, A. Zyukov, V. Skvortzov, L. Shtern, M. Neshchadymenko, and others. The name of Professor V. V. Radzimovsky as a distinguished physiologist and biochemist became well known in the Ukraine, the Soviet Union, and abroad.

In the year 1928, V. Radzimovsky obtained a long-term scientific assignment to Germany, where she worked in the research institutions of leading scientists, visited several German universities, and became acquainted with the current state of research and method of education in Germany

in the fields of physiology and biochemistry. Some leading men in the area of her scientific interests invited her to remain in Germany for scientific work, offering her exceptionally good conditions for research. But V. Radzimovsky was inspired by other dreams. She wanted to return to the Ukraine, to apply her knowledge, energy, and talents for benefit of her people and for the benefit of Ukrainian science. She dreamed of developing a great, modern scientific school of Ukrainian physiologists and biochemists. She dreamed of uniting theoretical and practical medicine, of raising to a higher level the study of the pathology of the human organism in the research and clinical institutes; she dreamed of organizing the teaching of biochemistry and physiology along new lines in the medical schools of the Ukraine.

But a terrible blow was awaiting her after her return to her homeland. She was accused of participating in the illegal organization called "the Union for the Liberation of the Ukraine." She was arrested and imprisoned. After about a year-long imprisonment without trial, she was released; the accusation had been false.

But under the conditions of the Soviet totalitarian regime, her future career was hopelessly spoiled. In spite of the attempts made by many scientists to restore Valentina Radzimovskaia*) to her former position, she was never reinstated completely in a position appropriate to her erudition and ability.

But V. R. did not give up. Owing to her indefatigable energy and great knowledge, and her well-known name in the scientific and academic world, she succeeded in obtaining the position of professor of physiology in the Pedagogical Institute of Kiev, and later in the College of Education in Melitopol'. She started again to direct research in several Ukrainian research institutes. Together with scores of her pupils and associates, she developed new original method of research and published numerous scientific works. A bright new era of activity ensued. Just as previously the students

*) Transcription of the name in Russian, in Ukrainian — Radzimovska.

and associates of V. R. had admired her as a prominent scholar and theorist and a brilliant teacher, so now a group of clinicists and physicians assembled around her, and, inspired by her enthusiasm, studied the diseased human being in laboratories, clinics, and sanatoriums. They studied the new methods of examination of the diseased, the new methods of medical treatment based upon the achievements of theoretical medicine. During these years, V. R. and her associates published about one hundred works and presented papers at numerous local, national, and international conferences.

World War II interrupted her extremely valuable activity. After a relatively short period of work in research institutions in Kiev and L'viv during the Germany occupation, V. R. immigrated to Bratislava, Czechoslovakia and later to Germany. After the war, many members of the Ukrainian scientific elite from Kiev, Kharkov, and other Ukrainian cities as well as Ukrainian scholars from Berlin, Vienna, Prague, and Podibrady (where Ukrainian research and educational institutions existed before the war) gathered in Munich. V. R. participated actively in the organizations of the International University of UNRRA, in the renewed activity of the UTGI (Ukrainian Institute of Technology and Economics), and in the creation of the Department of Pharmacy in this Institute. During this time she directed the Department of Physiology in the International University and the UTGI, and served as an associate dean and later as Dean of the School of Pharmacy of the UTGI. At the same time she participated in the activity of the Ukrainian Free Academy of Sciences, the Ukrainian Medical Society, and other organizations. In spite of unfavorable conditions here, in a foreign land, Professor Radzimovsky again developed scientific and educational work on a large scale. Under her direct supervision, in the years 1947—1950, twelve persons were graduated from the Department of Pharmacy with Master's or Ph.D. degrees. She prepared and published a two-volume textbook of physiology for the Medical School and the School of Veterinary Medicine. She completed a number of scientific works which she had begun in Ukraine,

and she presented several reports at the meetings of the Ukrainian Medical Society, the Ukrainian Free Academy of Sciences, and other professional conferences.

In May of 1950, V. R. immigrated to the United States of America, where she continued her activity. She became the scientific secretary of the Section for Medical and Natural Sciences of the Ukrainian Free Academy of Sciences.

But the long years of overwork, harsh living conditions, and uncertainty had undermined the health of this exceptional woman. On December 22, 1953, in her 68th year, V. R. came to the end of her hard road of life.

She was buried in the East Lawn Addition to Mount Hope Cemetery, Lot No. 85, Block 3, in the City of Urbana, Illinois, but her name is inscribed forever in the history of Ukrainian and world science, as one of the most prominent women of Ukraine—a brilliant teacher and scientist, professor, Doctor of Physiological and Medical Sciences, and eminent public figure.

Surviving are her son, Dr. Eugene Radzimovsky, Professor at the University of Illinois, and her daughter, Dr. Olga Radzimovsky-Pzoserski, of Jamaica, New York. They sponsored this work.

The author of the following monograph devoted to the memory of Valentina V. Radzimovsky is Professor Dr. Ivan F. Rozhin, who is a friend of many years' standing of V. Radzimovsky and her family.

Prof. Dr. Vasyl' Plushch.

В. В. Радзимовська
Фото 1917 року

ВАЛЕНТИНА РАДЗИМОВСЬКА

10. I. 1886 — 22. XII. 1953.

Професор, доктор медичних і фізіологічних наук, Валентина Василівна Радзимовська народилася 1-го жовтня 1886 року, в м. Лубнях, на Полтавщині. Батьки її відомі громадські діячі. Батько дідич, Василь Яновський, власник хутора Тарнавщина та невеличкого маєтку в родинному селі Яновщина. Мати, Любов Яновська, відома письменниця, що увійшла в історію літератури як новелістка і драматург. Крім Валентини, в родині Яновських було ще два брати — Василь, інженер-механік, що загинув в часи Єжовщини, і Юрій, полковник царської гвардії, який після революції виїмігрував з України.

Батьки Валентини Василівної належали до провідної верстви українського суспільства. Василь Яновський брав участь як доброволець у Балканській війні за визволення слов'янських народів від турецького поневолення. Про це свідчать його спогади видруковані в Літературно-Науковому Віснику в 1905 році. Про громадську діяльність самої Л. Яновської, найкраще свідчать її твори, що оце недавно вийшли другим виданням в Києві (13). Отже, виховувалася В. Радзимовська в патріотичному родинному і суспільному оточенні.

Початкову освіту здобувала дома, а середню в Лубенській гімназії, яку закінчила з відзначенням в 1902 році. В гімназії брала участь в національних гуртках, та громадській праці. Тому, що родина Яновських належала до провідного українського громадянства, що купчилося в Лубнях і Києві, Валентина Василівна, уже з молодих літ була ознайомена із всіма тогочасними культурно-національними і політичними проблемами. Вона з молодих

літ уже була свідомою своїх завдань молодого діячкою, або як тоді прийнято було визначати — національно свідомою українкою.

Вступивши, з „Височайшого соізволення” в 1904 році на медичний факультет університету в Петербурзі, вона відразу увійшла в громадське і політичне життя української колонії. Д. Донцов, у своїх спогадах, так згадує про цей період. „Познайомив мене з В. В-ою її земляк, мій колега, у вестібюлі Імператорської публичної бібліотеки на Невським. Осіннім вечером сиділи ми на лавці в прилеглим сквері і довго розмовляли. Від її постаті віяло буйною повної неспожитої сили, стихією української землі, що особливо вражала на безбарвому сірому понуро-тривожному тлі північної столиці. Всіх, що знали тоді В. В-ну — пише Д. Донцов — чарувала вона мов спогад нашого далекого соняшного Полудня, як Шевченка — образ Г. Закревської в Кос-Аралі, персоніфікуючи йому пишну природу України”. Про участь В. Радзимовської в громадському і політичному житті української громади в Петербурзі, Д. Донцов згадує. „Перебування на чужині викликало шаленну ностальгію, яка спонукала українську колонію над Невою гуртуватися в національні організації — легальні і нелегальні. В. Радзимовська, або як тоді її звали заочно Віля Яновська, або просто Віля — належала, як і я, тоді, до Української Студентської Громади, яка збиралася в Політехнічному інституті, за містом. Там же бували сходи Р. У. П-істів. Легальний „клуб”, де зустрічалось щотижня наше студентство, був в „Андрієвській школі”, на Васильєвському острові”. Далі Д. Донцов згадує, що „в приміщеню В. Радзимовської сходився гурток українознавства, де читали літературу, починаючи від „Київської Старини” і кінчаючи РУП-івською, що надходила з закордону через Фінляндію”. (12)

З громадського життя варто ще згадати, що В. Василівна брала участь в „Обществе грамотности”, де вона виступала з публічними викладами про Україну. Згадав Д. Донцов про один епізод участі В. Радзимовської в політичній демонстрації на Невському проспекті, де кін-

Василь і Любов Яновські,
батьки В. Радзимовської на хуторі Тарнавщина. Фото 1916 року

на поліція розганяла демонстрантів нагаями. „Памятаю, — каже Д. Донцов, — як вражена була В. В. сценами що ми бачили. Весь вечір вона була мов не в собі — понура, мовчазна, пригноблена. Взагалі, її реакція на події була силь-

на, іноді вибухова... Шатенка, вище середнього росту, гарна, струнка, промінювала з неї величезна, стало напружена вітальна сила, небуденна енергія і темперамент. В погляді світилася думка, іноді сарказм і іронія, іноді обурення, часом суворість і тверда воля” (12). Петербурзький період життя В. Радзимовської не був довгий.

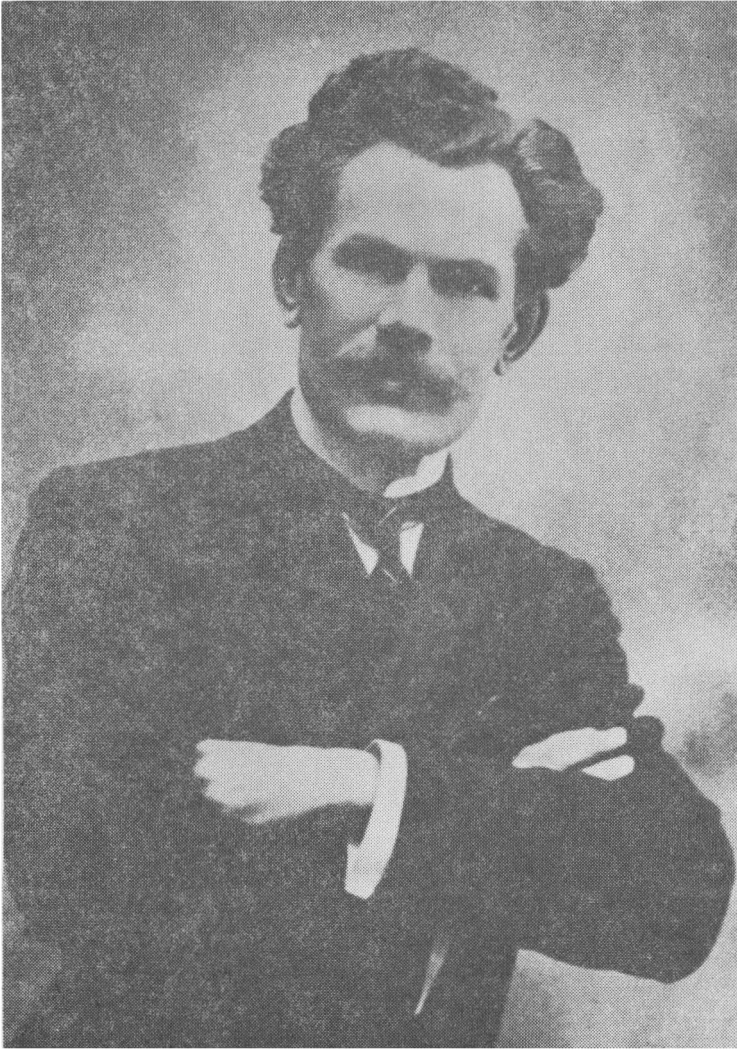
За активну участь в політичному житті української громади, за безпосередню участь в політичних подіях, пов'язаних з революцією 1905 року, Валентина Василівна була звільнена з університету в Петербурзі і примушена була вернутися в Україну та продовжувати навчання в Києві.

**
*

Переїхавши до Києва, Валентина Василівна одружилася із своїм давнім нареченим, студентом історико-філологічного факультету, Іваном Радзимовським, який пізніше став видатним педагогом-істориком класичних літератур і директором 6-ої гімназії в Києві.

У молодого подружжя народилися 1 жовтня 1905 р. близнята — Євген і Ольга, чи Люся, як її пізніше почали називати.

Для характеристики цього періоду життя В. Радзимовської, користуємося з спогадів Д. Донцова. „Вона мешкала тоді на Дмитрівській вулиці, з своїм чоловіком, високим, гарним бльондином, який тоді закінчив університет Св. Володимира... У Радзимовських я пізнав тоді її матір Любов Яновську, знану українську новелістку. Пізніше, познайомився я у них з старим В. Яновським, батьком В. В-ни. Він в кінці 1870 років, коли вибухло сербське повстання проти турків, як доброволець пішов до сербських повстанців. Описав свої пригоди в Літературно-Науковому Віснику 1905 року... Цю добу свого життя В. В-на присвятила дітям, і як завжди науці, якій віддавала цілу себе. Від активної політики стояла здалека, але не відмовлялася від таких послуг, як переховати якусь „бібулу”, чи револьвер і т. п. Через Лубенців (Піщанський, Михалія), і взагалі студентів мав дід Радзимовських стик з революційною молоддю, через Л. Яновську — з старшими грома-

Іван В. Радзимовський, чоловік В. Радзимовської.
Фото 1916 року

дянами, як от редактор Київської Старини і директор гімназії Науменко, доцент О. Яніцький (пізніше видатний вчений фізик, що між двома війнами був директором наукового інституту у Франкфурті в Німеччині. Прим. Ів. Р.), книгар Степаненко та інші. Дім був одним з небагатьох в ті часи осередком національного українського життя” (12).

Починаючи від 1907 року, коли почався період здавлення революційного зриву, в тому й переслідування українських діячів, були ув'язнені багато з відомих вчених, письменників і громадських діячів. Потрапили тоді до в'язниці Д. Донцов, В. Винниченко, Степанківський та інші. Багато мусіли виемігрувати до Галичини та Європейських країн. Валентина Радзимовська організувала опіку над ув'язненими. Розгорнула для них надзвичайно енергійну підтримку моральну і матеріальну. Д. Донцов тепло згадує про ті події, діяльність Валентини Радзимовської і небезпеки, що могли при цій нагоді трапитися. Одного разу поліція перевела ревізію приміщення Радзимовських. Знайшла деяке листування, в тому і з Д. Донцовим. Кликкала Радзимовських на переслухання і погрожувала арештом. В квітні цього ж року, у зв'язку з хворобою Д. Донцова, В. Радзимовській вдалося визволити Донцова з в'язниці „на поруки за кавцією”.

Визволивши Д. Донцова, переховавши його якийсь час, вона переправила його з чужим паспортом (на імя О. Яніцького) за кордон. Таким чином сприяла уникнути покарання відомого українського діяча, за його революційну діяльність. Д. Донцов згадує, що після того вона листувалася з ним і в листах писала про життя в Києві та своєї родини.

**

Виховуючи своїх дітей, Валентина Радзимовська наполегливо студіювала і працювала в університетських лабораторіях. Медичний фах вимагає багато праці, бо щоб бути добрим лікарем — треба бути біологом, соціологом, психологом, фізіологом, патологом і лише тоді лікарем. Ва-

В. Радзимовська на хуторі Тарнавщина.
Фото 1905 року.

лентина завжди про це пам'ятала і тому пильно вчилася, працювала над собою, а решту вільного часу віддавала вихованню дітей.

В 1913 році В. Радзимовська склала державні іспити, і одержала диплом з відзначенням ч. 52201/8567. Її, як визначну абсолювентку, запрошено залишитися при університеті для підготовки до професорської діяльності. Почала вона працювати при кафедрі фізіологічної хемії професора А. Садовня, тобто, асистенткою в ділянці теоритичної медицини. В той час то було небуденне явище, коли жінка з таким успіхом завершує вищу медичну освіту і починає наукову кар'єру. Від тої дати треба б фіксувати початок наукової кар'єри Радзимовської, початок її праці в галузі фізіології і біохемії, яка тривала повних 40 років і яку Радзимовська ніколи не змінювала. Майже пів століття була вірна свому улюбленому фаху.

В 1915 році, Радзимовська була призначена старшим асистентом при цій же кафедрі. Одночасно працювала вона хірургом в одному з військових шпиталів, бо була війна і бракувало лікарів хірургів. В такому стані застала її революція, яку вона сприйняла як довгожданий „дар проведіння”. Д. Донцов, що на початку революції повернувся до Києва, пише в уже згадуваних спогадах.

„Хоч виростала в атмосфері лібералізму, — каже Д. Донцов, — всеж, як людина непересічної інтелігенції, відчувала, що „прогресивний” комплекс ідей тодішньої „еліти” не міг опанувати хаосу подій. А це спонукувало В. В-ну коли не погоджуватися з тими, що тому „прогресивні” протиставлялися, то бодай до того прислухатися. Але ідеологічні розходження не захитали нашу давню приязнь. В домі Радзимовських зустрічав я тоді В. і Ю. Яновських, братів Вілі, В. Садовського з дружиною, С. Петлюру, Костя Лоського та його сина Ігоря, сестру П. Крата, родину Івана Васильовича, родину Балинських та ін.” (12). Далі розповідає Д. Донцов про свої спостереження і вражіння від зустрічей в домі Радзимовських, в якому „Давали притулок до пристраєних спорів..., де очевидно брала жваву участь господиня з властивою їй гострою думкою

і сарказмом". Уміла слухати, — згадує Д. Донцов, і не любила монологізувати. „Відразу схоплювала суть справи чи спору й реагувала гостро з дотепною влучною увагою, в'їдливим натяком, несподіваною асоціацією. Чи справа йшла про театральну виставу, відчит, книжку, подію чи особу, до всього відносилася з пристрасною афірмацією, або з таким же запереченням. В цім сенсі, до неї можна було прикласти латинську приповідку: „Aut amat aut odit mulier nihil est tertium” (12) Тобто, жінка або любить або ненавидить, чогось третього для неї не існує.

В період Української Центральної Ради, в 1917 році, коли всі люди, всі національні сили прокинулися до нового життя, не була пасивною і В. Радзимовська. Спочатку працювала в одному з відділів Центральної Ради, а пізніше в Міністерстві здоров'я, на чолі якого стояв д-р Д. Одрина. Гетьманський режим сприйняла „критично”, так само неприхильно ставилася до світоглядového напрямку Д. Донцова. „З моїми думками не погоджувалася, — каже Д. Донцов, — закидала, що у відношенні до Росії я не відділяв системи від народу, мішаючи їх в одну купу... Досі бачу теж її повний гніву й обурення погляд і слова, якими стрінула мене вона, коли я прийшов до Радзимовських на другий день по гетьманським перевороті: — Ви робили Гетьмана, так?” (12).

В цей період, В. Радзимовська присвятила себе науковій праці, проте треба правду сказати, що не бравши дуже активної участі в політичному життю, вона не уникала цілком політичного життя; не такої вона була вдачі, щоб опинитися серед тих, що „їх хата скраю”.

Щодо дійсного її становища у професійному та науковому відношеннях, то як раз в ці роки — 1918 і наступний 1919 — припадають значні події. Відбулася габілітація на доцента (в 1918 році), поширення і поглиблення науково-дослідної праці, літературне оформлення і підготовка до публікацій уже закінчених праць, і найголовніше — виховання своїх дітей. Так закінчила В. Радзимовська черговий період у своєму життю, і перейшла в новий, уже „підсоветський”.

Наступні події в Україні, а саме встановлення радянської влади, з її заходами для перебудови всіх галузей життя — примусили В. Радзимовську замкнутися у своїй науковій діяльності, та в родинному житті. Вона зовсім відійшла від участі в політичному житті, лише час від часу виявляла себе в науково-громадському та професійному, бо без будь яких обов'язків — „громадського навантаження” в нових умовах не можна було обійтися.

В 1924 році В. Радзимовська здобула науковий титул доктора медичних і фізіологічних наук, захистивши дисертацію на тему „Про вплив водневих йонів на життя клітин теплокровних організмів”.

В цьому ж році, вона була обрана професором і керівником Катедри фізіології. Отже, в 1924 році вона здобула найвищі університетські становища — науковий докторський ступінь і вчене звання професора. У зв'язку з реорганізацією університетів і створенням Київського інституту народної освіти та Київського педагогічного інституту, В. Радзимовська очолила одноіменну катедру в КІНО, що постав з колишнього університету, і в Педагогічному Інституті, що був окремо організований з деяких кафедр, виділених з університету.

З реорганізацією університетів і інших вищих шкіл, творилися окремі самостійні Інститути як вищі школи і окремі галузеві науково-дослідні інститути Тому, що відповідних кваліфікованих науковців не було досить, то наявні мусіли „сполучати” працю в вищих школах і науково-дослідних інститутах. Такі обставини примушували В. Радзимовську, крім праці у вищих школах, ще очолювати в різні часи відділи фізіології в науково-дослідних інститутах; наприклад, в Туберкульозному інституті, Інституті ортопедії і травматології, Інституті психіатрії і невропатології, Інституті клінічної фізіології Академії Наук, Науково-дослідчій кафедрі педології. В цих науково-дослідних інститутах вона організувала відділи фізіології, укомплектувала відповідним науковим і науково-технічним персоналом, запропонувала актуальну для кожного з них наукову тематику, розгорнула працю. В них вона виконала най-

В. Радзимовська. Студентка університету в Петербурзі.
Фото 1915 року

кращі наукові праці, виховала плеяду учнів, що згодом творили „Школу фізіологів та біохеміків Радзимовської”. На ці роки припадає і вихід її на міжнародній науковий форум. Як дослідник, вона друкувала свої праці українською, російською, німецькою і англійською мовами. Встановила науково творчий контакт з такими визначними вченими, як А. Фішер, Е. Абдергальден, А. Карель, О. Варбург, А. Крог, Рона, Шаде, а в радянських вчених такими як І. Павлов, В. Чаговець, Д. Заболотний, та інші. На її праці та винаходи посилаються такі автори, як наприклад А. Фішер у своїй відомій монографії-довіднику про біологію культивування живих клітин поза організмом (3).

В 1928 році Радзимовська відбула довготермінове наукове відрядження до Німеччини, для праці в лабораторіях А. Фішера і Шаде. Крім того вона відвідала низку університетів, де знайомилася з станом навчання фізіології і біохемії та організацією науково-дослідної праці при німецьких університетах.

Варто згадати, що А. Фішер запропонував їй залишитися в Німеччині і працювати в його інституті, але вона відмовилася, бо в Києві залишилася родина, учні, жива праця в численних наукових установах.

Повернувшись з Німеччини, В. Радзимовська крім писемного звіту своїм установам, виголосила кілька рефератів про свої враження та про досягнення фізіологічної науки в Німеччині.

Говорила про значення її подорожі для своїх майбутніх плянів. Плянувала значне поширення своїх досліджень, поновлення обладнання лабораторій, поліпшення методів праці, запровадження нових тем тощо. Як завжди, палала енергією, оптимізмом, захоплювала всіх приваних своїм ентузіазмом, не лише своїх учнів, а й сторонніх слухачів. Автор цих рядків був приваний на одній з доповідей Радзимовської в Київському будинку вчених, в кінці 1928 р.

Та не так сталося, як В. Радзимовська плянувала. В серпні 1929 року її було заарештовано в справі СВУ. Нібито безпосередньою причиною ув'язнення був знайдений в щоденнику С. Єфремова запис, в якому було записано.

**Подружжя Радзимовські з дітьми.
Фото 1907 року**

що В. Радзимовська відряджена закордон з дорученням пов'язатися з провідниками української еміграції та встановити з окремими її представниками контакт. Просиділа В. Радзимовська у в'язниці майже рік, в тому сім місяців одинцем в ізольованій слідчій камері.

Перебуваючи під слідством, аж у семи слідчих, по черзі, В. Радзимовська мужньо перенесла всі моральні і фізичні тортури, відкинула всі намагання „слідчого апарату” ДПУ примусити її визнати за собою провину та виявити інших членів організації СВУ, тобто, „клітини СВУ, до якої нібито вона належала”, і була звільнена в 1930 році з посвідченням такого змісту: „Довідка. Дано цю гр. Радзимовської Валентини Васильовни в тім, що вона дійсно перебувала під вартою в Київському Округовому Відділі ДПУ і її звільнено зовсім, а справу припинено, що і свідчиться. Секретарь КОДПУ: Філін. Уповноважений Погребецький”. (Грамотичну форму оригіналу збережено).

Причиною звільнення, як пізніше виявилось, став випадок інтервенції в її справі відомого вченого, педолога Івана Соколянського, з яким В. Радзимовська співпрацювала (в Науково-Дослідчій Катедрі Педології), і який був директором Науково-дослідчого інституту Дефектології в Харкові, а у справі СВУ громадським обвинувачувачем.

Звільнившись з ув'язнення, В. Радзимовська знала, що в умовах підсовітської дійсності чекає її тяжкий шлях, що посвідка про „звільнення та припинення справи” ніякого значення не має, що треба починати боротьбу за своє місце знову від початку... Знала, що в таких випадках, треба добровільно виїхати за межі України, найкраще до Москви. Пригадала, що перед тим уже мала кількаразове запрошення від академіка Л. Штерна, проф. В. Скворцова і інших, перейти на працю до Всесоюзного Інституту Фізіології. Звернулася вона тепер до дирекції того інституту і персонально до згаданих керівників Всі вони спочатку радо погодилися, але пізніше, як прийшло до офіційного оформлення справи, то відповіли, що „примушені відмовити з незалежних причин...” Стало зрозумілим, що це вчинено завдяки тому, що В. Радзимовська була під нагля-

дом ДПУ. Такий був початок життя в підсовітській дійсності, після „звільнення зовсім і припинення справи...” Пізніше, багато разів повторювалися подібні випадки, бо вони були результатом самої системи життя в УРСР.

Втративши надію на виїзд з України, В. Радзимовська примушена була розпочати боротьбу за відновлення на попередніх становищах. Не легко їй все вдавалося, але завдяки вмілості, впертості, а головне працьовитості та авторитету — за якийсь час вдалося їй відновитися майже на всіх посадах, які вона посідала перед ув'язненням. Поступово відновила й розгорнула науково-дослідну працю до такого ступня, що за кількістю виконаних праць цей період можна вважати не менш продуктивним, як попередній.

В 1939 році В. Радзимовську було запрошено до Мелітопольського Педагогічного Інституту читати курс фізіології і керувати одноіменною катедрою. Але той самий „Дамоклів меч” висів над нею від 1930 року. На цей раз досить дошкульно пригадали Радзимовській, що вона залишається „неблагонадійною” два таких випадки. Академік Палладін, як комуніст, що був фактичним вершителем долі для багатьох науковців, з власного бажання викреслив тему Радзимовської з програми Міжнародного Конгресу фізіологів, і друге, він „відхилив” її кандидатуру на обрання членом-кореспондентом Академії Наук, хоч і громадянство і установи, де вона працювала пропонували її.

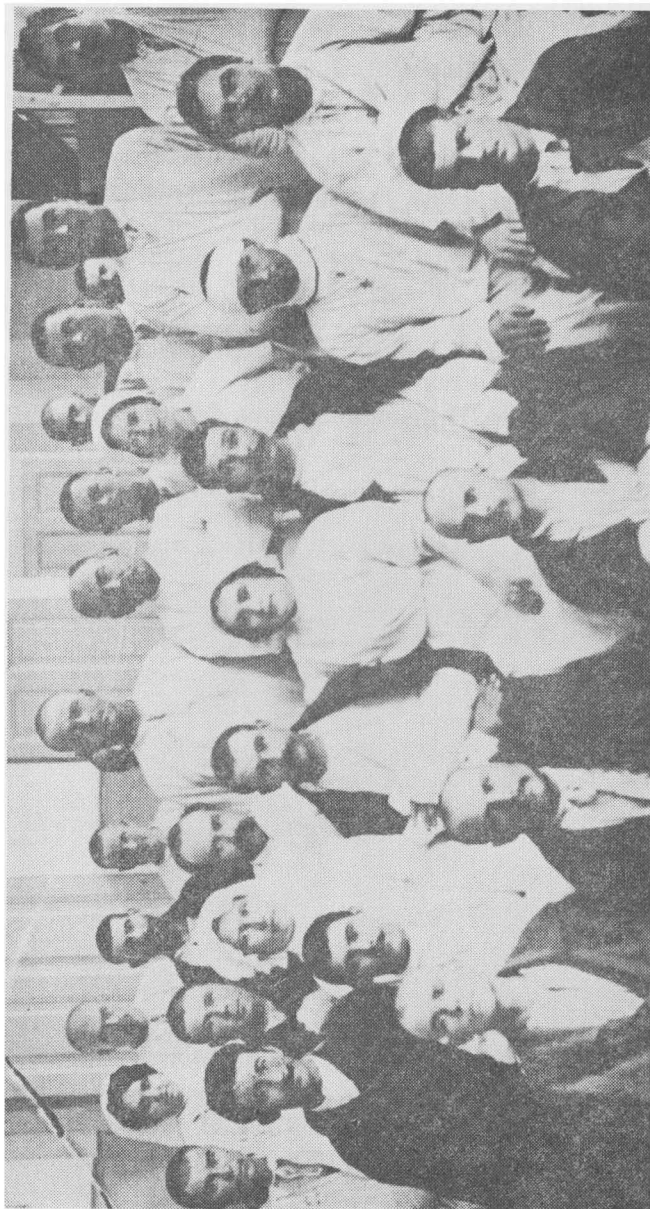
В Мелітопольському Педагогічному Інституті — вона знайшла відповідні умови як для педагогічної так і для науково-дослідчої праці, а головне людяне відношення до себе. Там вона за короткий період згуртувала старших і молодших ентузіастів фізіологічної науки, навіть виконала та видрукувала деякі праці, про що свідчить реєстр їх в кінці цього нарису.

В такому стані, тобто, працюючи в Києві і Мелітополі, застала її друга світова війна. Щоб уникнути воєнних подій, Радзимовська з родиною виїхала спочатку до Мелітополя, пізніше до Харкова, і лише після окупації німцями України, повернулася до Києва і включилася в гро-

мадське і культурно-національне життя, що в перші дні окупації почало відроджуватися. Працювала керівником патологічного відділу Науково-Дослідного Туберкульозного інституту в Києві, директором якого в той час був професор Василь Плющ, її учень і співробітник.

Дуже скоро виявилось, що німці не мають ніякого наміру не тільки підтримувати чи сприяти відновленню українського національно-державного відродження, а навпаки, перешкоджують і нищать усе українське. Тому Радзимовська з родиною в 1943 році переїхала до Львова, де було більше сприятливих умов. У Львові була професором катедри фізіології в медичному інституті. Про цей період і Д. Донцов у своїх спогадах дуже образно згадує, бо він в 1944 році приїздив до Львова і відвідував Радзимовських. „У Львові, — пише він, — на периферії міста, знайшов я В. В-ну, яка мала тепер не 18 і 32, а 57 літ. Я знав, що вона виїхала з України до Генеральної губернії, і в 1943 році мав кілька листів від неї. У Львові вона мешкала у невеличкім домику з кількох хат з сином і його дружиною. Люся кудись на той час виїхал, й я її не бачив... Ця наша остання зустріч відбулася в найбільш гнітючій політичній атмосфері. Здавалося б, що було про що розпитуватися, про життя кожного з нас за минулі 25 літ. Але сучасність вимагала такої чуйної, невсипущої обережності, а майбутнє грозило на кожному кроці такими несподіванками, що було мало часу, щоб питатися про минуле, про себе самих. Оповіла лише про свою подорож до Берліну... про свій арешт...” (12).

У Львові, поступово входила в наукове і громадсько-професійне життя, чому багато сприяли проф. Панчишин і д-р Р. Осинчук. Одначе, у зв'язку з політичними подіями, вона 15 березня 1944 року, мусіла залишити Львів, і вирушити в дальшу подорож. Спочатку переїхала до Мушини, а пізніше до Мілика, що біля Криниці. Після короткочасного перебування на берегах Попраду, Валентина Василівна 9 травня 1944 року переїхала з родиною до Братислави, в Чехословаччині. В цьому гостинному місці вона мала намір осісти на довше, як що не назавжди. Не обме-

В. Радзимовська у військовому шпиталі в Києві.

Фото 1915 року

жуючись знайомством з місцевими діячами наукового і медичного світу, а ще, коли після спеціального іспиту (разом із донькою Ольгою) здобула право лікарської практики, почала вона працювати в одному з більших шпиталів, в хірургічному відділі.

Донька Ольга також почала працювати в шпиталі, в терапевтичному відділі, а син, проф. інженірної механіки, Євген, лектором в місцевій Політехнічній школі. Здавалося, що все складається на добре; В. Радзимовська почала навіть думати про науково-дослідчу працю, але знову ж таки, у зв'язку з політичними подіями і наближенням фронту, в січні 1945 року, примушена була мандрувати в дальше невідоме, спочатку до Вегшайду в Німеччині, де перебула капітуляцію Німеччини, після того до Пассау, а в серпні місяці 1945 року — до Мюнхену.

В Мюнхені в той час зосередилися численні втікачі та громадські і наукові організації, що евакуювалися з Берліна, Відня, Праги, Подебрад та інших місцевостей. Всі ці організації почали відновлювати свою діяльність, а рівночасно з тим почали творитися нові організації. Професор В. Радзимовська з властивою їй енергією скоро увійшла в життя української колонії і почала брати участь скрізь, де вважала за потрібне. Син, Євген Радзимовський став працювати професором Університету УНРА, УТГІ, а також, здобувши дозвіл, відкрив своє приватне „Інженірно-конструкторське Бюро”; донька Ольга влаштувалася в шпиталі, а сама В. Радзимовська присвятила себе науковій праці. Спочатку, в 1945 році, вона була обрана професором і керівником катедри Фізіології Інтернаціонального Університету (УНРА), а пізніше професором і керівником одноіменної катедри ветеринарного факультету Українського Технічно-Господарського Інституту (УТГІ). В 1947 році, з організацією Фармацевтичного факультету УТГІ, В. Радзимовська була обрана професором фізіології, 1948 році продеканом, а в 1949 році деканом цього факультету. В період своєї праці в системі УТГІ, В. Радзимовська брала дуже активну участь в життю лікарської громади в Німеччині. Була активною учасницею всіх з'їздів медичних

лікарів, виступала з доповідями про свої наукові праці. Спільно з професорами Б. Андрієвським, В. Плющем, М. Міщенком, М. Журком — була учасницею заснування Медичної секції УВАН. Виконала важливу працю, написала і видрукувала двохтомовий підручник для ветеринарних і медичних інститутів „Фізіологія людини і свійських тварин”. На великий жаль підручник був випущений циклопестелевим виданням, хоча авторка здійснила цим виданням свою давню мрію Крім того, вона керувала магістерськими і докторськими працями абсолювентів обох факультетів, і всі праці, виконані під її безпосереднім керівництвом, являють собою значний вклад у фармацевтичну і ветеринарну науки.

Прибувши 6 червня 1950 року до США, В. Радзимовська оселилася у своїх дітей, професора Іллінойського уні-

В. Радзимовська із співробітниками Науково-Дослідного Інституту в Києві. Фото 1931 року.

Сидять з права наліво: Є. Балінська, В. Радзимовська, Є. Енштейн, З. Чернишова. Стоять з права наліво: І. Цвет, Й. Уманський, Б. Юбкевич, П. Торкажавський, М. Комтрак; остання — невідома.

верситету д-ра Євгена Радзимовського і доньки Ольги Прозерської, яка почала працювати лікарем в одному з шпиталів Нью Йорку. Періодично вона жила то в Шампейн у сина, то Нью Йорку у доньки. Готувала до друку деякі свої неопубліковані праці, включилася в працю УВАН і деякий час була секретарем тоді діючого Медичного Відділу. Брала також участь і працях Математично-Природничо-Медичної Секції НТШ.

В Німеччині сталася цікава пригода, яка відповідно досі не вияснена. Зимою 1949 року В. Радзимовська занедужала на серце та судини крові (незначний крововилив). Як часто в таких випадках буває, вона втратила пам'ять і мову.

Видужуючи, усвідомлюючи свій стан, вона вирішила систематично записувати свої вражіння і для певности збереження та використання, як наукового матеріалу, вона пересилала всі записки своїй приятельці Є. Балинській, до Південної Африки. Пізніше виявилось, що як п. Балинська померла, то всі матеріали були втрачені. Залишився лише такий напис на обкладинці букваря, яким вона користувалася при поновному навчанню читати і писати: „Це моя азбука 1949 року. Не знищуйте її, не давайте дівчинисці (внучці, І. Р.). Нехай буде пам'ятка про мою боротьбу за початкову грамотність. В серпні 1949 року я уже уміла читати”.

Померла 22 грудня 1953 року, на 68 році життя в м. Шампейн, Ілліноїс, де й похована на місцевому кладовищу, Маунт Хоп, лот 85, блок 3, в Урбані, Ілліної. Так закінчила свій життєвий не легкий шлях Валентина Василівна Радзимовська.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

В. Радзимовська в родині мала добрі умови для освіти і виховання. Від матері Л. Яновської перейняла національну свідомість і любов до українського народу, до української природи. В гімназії вона брала участь в україн-

ському національному, політичному гурткові і в громадському житті м. Лубень. В гімназії зародилася у неї ідея присвятити себе праці на користь українського народу, в галузі медицини. Тому, без надуми, зразу ж після матури, вступила до медичного факультету Петербурського університету, але через політичні події змушена була закінчувати студії в Києві. Тому, що в ті часи жінки не мали загального права студіювати в університетах, В. Радзимовська мусіла спершу подавати прохання на „Височайшее імя” і здобути персональний дозвіл від самого царя.

В студентські часи вона, крім формальних знань, набула досвід науково-дослідчої праці і знання найбільш поширених методів лабораторної техніки. Після закінчення університету В. Радзимовській запропонували залишитися в університеті, при катедрі біологічної хемії для наукової професорської діяльності. Дуже швидко виявилися її непересічні наукові і організаційні здібності, працездатність і настирливість в шуканні наукових істин. Вона усвідомлювала, що лише працею та успіхами в науці забезпечить собі майбутнє. Знала вона також, що треба бути діяльною і в громадському житті. Тому вона брала участь в Київському Науковому Товаристві, Київському Медичному Товаристві, Товариствах Патологів, Фізіологів, Секції Наукових Працівників, Будинку вчених та інших, де вважала, що її праця потрібна. Була учасницею майже всіх з'їздів фізіологів, патологів, туберкульозників, психоневрологів та інших. Була вона учасницею міжнародного конгресу фізіологів. Від самого початку своєї наукової діяльності почала друкувати свої праці у фахових журналах мовами українською, російською, німецькою й англійською.

Важливою особливістю наукової діяльності В. Радзимовської є її, так би мовити, „соціальна” чи „суспільна маніфестація”. Багато праць виконано і видруковано спільно з іншими авторами — її учнями, співробітниками і вченими суміжних різних ділянок науки. Серед співавторів В. Радзимовської знаходимо і визначних науковців, як наприклад — О. Кронтовський, М. Нецадименко, Б. Балинський, А. Зюков, І. Базилевич, В. Іванов, і співробітників — В.

Плющ, А. Журавель, О. Одрин, Є. Столярська, Яцимирська, З. Ченишова, П. Таркановський та багато інших.

Надзвичайно важливою ділянкою наукової діяльності В. Радзимовської було керівництво студентськими, аспірантськими та докторантськими працями. Ми не маємо повного списку праць, виконаних під керівництвом В. Радзимовської в Україні (в Києві і Мелітополі). Професор І. Базилевич твердив, що таких праць було понад 80 назв. Зате маємо докладні відомості про кількість дипломних і докторантських праць, виконаних в Мюнхені, в УТГІ. (Дивись список). Щодо кількості видрукованих праць В. Радзимовської, то в неповному списку, зладженому самою авторкою, ми знаходимо 64 назви. Навіть поверховий перегляд назв видрукованих праць, фахових журналів, установ, де наукові праці виконані — свідчить, що В. Радзимовська була надзвичайно активним дослідником, жила сучасними ідеями, володіла модерними лабораторними методами, вирішувала найтрудніші проблеми сучасної теоретичної і клінічної медицини.

Вся наукова діяльність В. Радзимовської мала чотири виразні періоди. Перший від початку наукової кар'єри в 1913 році до 1924 року. Другий від початку очолювання катедр фізіології в різних Інститутах до ув'язнення в 1929 році. Третій від звільнення в 1930 році — до другої світової війни, і останній від 1941 року до кінця життя.

В перший період, вона зосередила увагу над проблемами мало вивчених фізіологічних процесів в організмі теплокровних, застосовуючи модерні на той час фізико-хімічні методи. Головніші теми, що виконані в цей період були: „Про значіння реакції середовища для тканинних клітин культивованих поза організмом”; „Про вплив водневих йонів на життя клітин”; „Про характер гемолітично активних речовин” та інші. Ці праці вона доповідала на з'їздах фізіологів, патологів, і друкувала у фахових журналах, як уже про це ми говорили. В цей же період, крім суто лабораторних експериментальних праць, виконала і опублікувала окремою монографією соціологічно-дослідну працю на тему „Діти часів революції”. Про цю працю

В. Радзимовська з родиною в США.

Син д-р Є. Радзимовський, невістка Татяна і внучка Валентина.
Фото 1950 року

треба сказати, що вона і цікава і важлива на всі часи, бо трактує про стан фізичного розвитку дітей в період таких соціальних зрушень, як революція, війна, визвольна боротьба.

В. Радзимовська, як фізіолог, активний член українського суспільства, чи не перша звернула увагу на негативний вплив великих соціальних зрушень на молоде покоління і не могла поминути такої нагоди, щоб не зафіксувати свої спостереження в тривалу форму, у відповідну наукову працю. Для здійснення задуму, вона сама, та при участі своїх співробітників, за спеціально нею розробленою методою, дослідила в Києві 25 тисяч дітей шкільного віку.

У вступній частині праці вона каже: „Тяжка економічна криза в наслідок війни, революції й голоду (мова про голод 1922 р.) відбилася на фізичному стані молоді України... Завдання моєї праці було вивчити стан фізичного розвитку дітей, що перебували в цей час в Києві”. „Моя праця, — каже далі В. Радзимовська, — крім практичного завдання — з'ясувати характер допомоги, що їй потребує молодь України, мала також метою використати цей історичний момент в життю українського народу для з'ясування, оскільки взагалі подібні соціальні фактори можуть впливати на фізичний стан населення”. (1)

У кінцевих висновках праці вона стверджує: „На підставі всього мною наведеного, стверджую, що під час революції був порушений нормальний розвиток дітей. Вони мають не лише меншу від норми вагу і гірше відживлення, а й недорозвинені окремі органи, що в свою чергу спричиняє різні фізіологічні розлами і знижує опірність дитячого організму до несприятливих умов життя”. (1)

Цей період наукової діяльності В. Радзимовської знаменний ще тим, що вона здобула значні успіхи у винаході нових методів та нових приладів фізіологічних досліджень. Деякі з них увійшли в світової слави підручники і довідники, як наприклад — Альберта Фішера (3).

Другий період в науковій діяльності В. Радзимовської (1924—1929) був не менше продуктивним. 35 наукових пу-

В. Радзимовська з сином Є. Радзимовським.
Фото 1930 року

блікацій побачило світ. Всі вони здебільшого були оригінальні, але були і продовженням попередніх тем. Значна кількість праць було видруковано, а це значить, що й виконано, у співавторстві з іншими вченими, про яких уже ми згадували. На цей період припадає початок співпраці В. Радзимовської з патофізіологами, і її виступ на Першому Всесоюзному З'їзді Патологів в травні місяці 1927 року в Києві. Доповідь її на пленарному зібранні З'їзду зробила помітне вражіння, а в ухвалах З'їзду було підкреслено її здобутки та побажання на майбутнє.

В цей період формувалася так звана „Школа фізіологів і біохеміків Радзимовської”, що складалася з молодих науковців, здебільшого жінок, яких вона вибирала собі з найбільш обдарованих студентів університету та лікарів.

В 1928 році Радзимовську, як найбільш активну наукову діячку, відряджено в довготермінову наукову подорож до Німеччини, до кращих інститутів, лябораторій, та персонально до таких світочів фізіологічної науки, як Фішер, Шаде, Абдергальден та інших. Там вона мала працювати над проблемами ферментології, та біохемічних процесів в живих клітинах організмів. Перебуваючи за кордоном, Радзимовська дечому навчилася, особливо з ділянок організації науково-дослідної праці з фізіології, біохемії, патологічної фізіології, і що дуже важливо --- набула більшої певности у свої власні сили і власні спроможності. Там, на чужині, поза межами Батьківщини, вона як слід оцінила себе, свої успіхи, свої можливості. Так само і німецькі колеги переконалися, що в особі Радзимовської, як ученої, вони розпізнали талановитого дослідника, що перед нею в майбутньому розкриваються широкі обрії успіхів у тих ділянках, над якими вона працювала. Важливо при цій нагоді пригадати, що проф. А. Фішер умовляв її залишитися і працювати в його лябораторії, запропонувавши відповідне становище — керівника і виконавця певної ділянки тематичного плану, над яким Фішер працював. Так само і професор Шаде, крім місця та засобів для виконання наукової праці, він пропонував залишитися на

стало в Німеччині, а в майбутньому обіцяв влаштувати все потрібне для „вростання в німецьку науку”.

З зрозумілих причин, Радзимовська не могла скористатися з пропозицій, ні першого, ні другого, бо в Києві залишилися і жива праця, і учні, і родина...

Повернувшись з закордону до Києва, В. Радзимовська звітувала про свою подорож і працю в Академії, Медичному товаристві Будинку Вчених. Як завжди, була переконана, що у великій пригоді стане для неї набутий досвід. Говорила про наступні пляни своєї праці.

На цей час припадали деякі зміни в житті наукового медичного світу в Києві і взагалі в Україні. З обранням академіка Д. Заболотного на президента Української Академії Наук, славетного епідеміолога, передбачалися значні зміни в структурі УАН, поширення наукової праці та збільшення особистого складу окремих установ Академії, в тому і, в першу чергу, медичних установ. Уряд, щоб задовольнити вимоги Д. Заболотного, мусів погодитися на організацію Інституту Мікробіології УАН, Інституту Фізіології УАН та організації Медичного Циклю в системі УАН. Академік Д. Заболотний запросив В. Радзимовську до співпраці в різних медичних установах УАН, в тому і у своєму Інституті. Вона стала його ближчим дорадником при організації Інституту Мікробіології при замовленню апаратури і різного обладнання для лабораторії із закордону. В приватному приміщенні В. Радзимовської склалися всі пляни і замовлення для Інституту Заболотного, починаючи від мікроскопів і клітками для досвідних тварин кінчаючи. (Із слів професора д-ра Євгена Радзимовського, сина В. Радзимовської).

Проф. Ів. Базилевич так висловився про працю В. Радзимовської: „Наукові праці її стають що раз відоміші в Україні і поза її межами. Сконструйовані нею „приставні електроди” трохи поліпшив і використав А. Карель, член Рокфелеровського інституту для медичних студій в США.

Лабораторія В. Радзимовської працювала в постійному контакті з такими лабораторіями, як Міхаеліса, Рона,

Альберта Фішера, Шаде. Альберт Фішер приділяв велику увагу науково-дослідним працям В. Радзимовської.

Протягом цього періоду її наукової діяльності виконувалися праці були присвячені різним питанням клінічної біохемії. Рівночасно вона вивчала особливості реактивних змін кісток після їх зламів, характер внутрічерепного тиснення після введення гіпо і гіпертонічного розчинів у кров. Велику увагу приділила вивченню мінерального обміну при туберкульозі кісток і впливу геліотерапії на перебіг його. Особливо багато зробила вона в галузі легеневого туберкульозу. В. Радзимовська прямувала до того, щоб дати клініко-фізіологічну характеристику впливу геліотерапії на організм хворої людини, і разом з тим, дати схему визначення функції дихального апарату". (10)

Можна думати, що чекала для неї велика нагода, щоб мати відповідні умови для здійснення своїх задумів, бо мала всі потрібні кваліфікації і наукові, і організаційні і персонально-інтелектуальні, бо завжди уміла згуртувати біля себе більшу кількість молодих adeptів науки. Та не так сталося, як сподівалося. В 1929 році її було ув'язнено в справі СВУ. Про цей епізод ми уже згадували в першому розділі нашої праці.

Після звільнення з в'язниці, Радзимовській, що мала добру репутацію, і як вченого і як організатора — вдалося відновитися майже на всіх попередніх становищах, і навіть прийняти пропозиції від нових наукових установ, як наприклад від Мелітопольського Педагогічного інституту. У всіх установах Радзимовська розгорнула інтенсивну наукову працю і навіть видрукувала поважну кількість наукових публікацій.

З головніших праць, виконаних в цей період, треба згадати праці з проблем туберкульозу, геліотерапії та вивчення втоми підлітків. Остання була продовженням попередньої, „Діти часів революції”. В цій праці вона доводила, що в період так званої „Перебудови сільського господарства” молодь України не мала нормального фізичного розвитку, і тепер потребує поліпшення соціальних умов життя. Надзвичайно важливі праці з геліотерапії, що дав-

Могила В. Радзимовської в Урбані, Іллінойс.

При могилі автор монографії, Д-р І. Розгін.

но вживалася при лікуванні туберкульозу, особливо хвороби кісток. В. Радзимовська поставила собі метою підвести наукову підбудову при застосуванні цього методу. Всі праці на цю тему були присвячені вивченню різних клінічних і біохемічних показників у хворих, до і після лікування.

В такій ситуації, тобто — відновленню наукової праці в різних установах та успішному здійсненню запланованих та виконаних праць — застала її Друга Світова Війна. Почався наступний період її наукової діяльності.

На початку окупації України, в тому і Києва, були спроби відновити наукове життя Академії Наук, Університету, Медичного, Політехнічного, Ветеринарного інститутів. В. Радзимовська брала участь у всіх тих спробах. Її запрошено було керувати катедрою фізіології Медичного Інституту, відділом патологічної фізіології Туберкульозного Інституту тощо, але скоро і вона, і всі інші учасники

тих спроб мусіли переконатися, що німці не мають наміру сприяти відновленню наукових установ, а навпаки, перешкоджують та забороняють всякі вияви культурного життя в Україні. Не було умов не тільки для наукової праці, але навіть для фізичного існування. Трагічний період життя під німецькою окупацією потребує спеціального дослідження, бо воно було однаково трагічне і для науковців, і для всіх громадян.

В 1943 році, а саме 25 вересня, настав час для залишення Києва і мандрів в невідоме майбутнє. В загальному збірному потязі переїхала вона з родиною колишній кордон. У Львові, при драматичних умовах, місцеві українці вночі допомогли вибратися, „викрали” з німецького ешелону і перевезли всю родину до міста, де інші люди влаштували їх на побут.

Розпочала В. Радзимовська читати в Медичному Інституті курси фізіології і біохемії та взялася організовувати лабораторії. Проте скоро треба було залишати гостинний Львів і, через Словаччину, мандрувати до Німеччини, щоб у травні 1950 року опинитися в Сполучених Штатах Америки.

На всіх цих етапах мандрівки Радзимовська фактично не переставала працювати науково, хоч які то були несприятливі умови. Найбільш плідотворним був останній період, в роках 1944—1950, в Німеччині. Перебуваючи в Мюнхені, вона стала працювати спочатку в Інтернаціональному Університеті, на медичному факультеті, а пізніше на Ветеринарному і Фармацевтичному факультетах Українського Технічно-Господарського Інституту — УТГІ. Керувала катедрами Фізіології і Біохемії, організувала потрібні лабораторії, згуртувала біля себе гурток молоді, керувала їхніми дипломовими, магістерськими та докторськими дисертаціями. В Німеччині вона підготувала і видруковала двотомовий підручник з Фізіології людини і свійських тварин. Розпочала синтетичну працю, що мала завершувати її довголітні наукові спостереження, на тему „Клініко-фізіологічна характеристика геліотерапії”, та мала намір розробити схему „Визначення функціонального

стану дихального апарату". Розпочала синтетичну працю на тему „Специфічно-динамічна дія харчу". На першому і другому з'їздах Українських Лікарів виголошувала цікаві доповіді.

В Мюнхені була обрана дійсним членом УВАН і НТШ. Брала активну участь в Об'єднаннях: Науковців, Медичних лікарів, Ветеринарних лікарів. Скрізь була активна, працювала і як науковець і як громадська діячка.

Переїхавши до США, В. Радзимовська деякий час виконувала обов'язки вченого секретаря Природничо-Медичної Секції УВАН. Оформляла деякі свої праці до друку, сама склала список своїх друкованих праць, але уже до активної науково-дослідницької праці не приступила. Так закінчила свою наукову кар'єру одна з визначніших жінок-вчених, професор, доктор медичних і фізіологічних наук Валентина Василівна Радзимовська.

Професор, д-р Іван Базилевич, давній приятель цілої родини Радзимовських, так висловився про неї: „Вона була вченим з Божої ласки. Вийнятка гострота наукової аналізи та органічність синтетичних побудовань щасливо поєднувалися у неї з невсипучою енергією, терпилівістю і великою працездатністю. Динамічність її натури, ентузіастичне захоплення науковими проблемами, глибокі загальні та фахові знання, нарешті природна привабливість — одразу захоплювали кожного при зустрічі з нею, в тиші лабораторії, чи в аудиторії, чи на наукових з'їздах та засіданнях, де вона завжди відзначалася своїми блискучими виступами. (10). Так само деякі інші сучасники влучно характеризували Радзимовську, присвячуючи її пам'яті свої спогади. Наприклад, Е. Дяковський, що був її учнем, писав: „На своїх лекціях, вона горіла огнем науки і цим огнем запалювала своїх слухачів". (8). Або п. Бачинська-Донцова: „Енергійна, витривала, завзята і не вгнута. Осягнула науково-дослідні успіхи завдяки своїй терпилівості і вірі у власні сили. Була цінним педагогом, науковцем, а ніколи не переставала бути привабливою жінкою". (11).

Валентина Радзимовська була не лише видатним вченим та педагогом, але надзвичайно цікавою живою люди-

ною і чарівною жінкою. У своїх споминах про нею професор В. Плющ, колишній учень і пізніше її співробітник, пише: „Коли ми були студентами, ми завжди захоплювалися нею, як нашим професором, що не лише блискуче читала з катедри таку суху для нас, медиків, науку, як біохемія, а й заставляла нас полюбити різні біохемічні вправи. Вона імпонувала нам своєю бурхливою енергією, чарівним зовнішнім виглядом, прекрасною мовою, гострим розумом. А пізніше, коли я на протязі років мав щастя працювати з В. Радзимовською, уже як науковий робітник, і міг дещо довідатися й про її приватне життя, я не раз дивувався цій чарівній жінці, яка поєднувала в собі і видатного вченого, і громадського діяча, зразкову матір, і зразкову дружину”...

„Працевдатність її була надзвичайна. Після цілоденної праці, потім хатніх господарських клопотів, могла вона знову працювати цілими ночами, часто навіть не над своєю тематикою, а одного чи кількох своїх учнів, звичайно разом з ними. Навколо В. Радзимовської, у вільні години, чи під час праці в лабораторії, було завжди повно людей, при чому були це не лише її учні, прихильники її науки, але й поклонники її чарівної особи і привітної вдачі — гострого розуму, часто іронічних дотепних зауваг. Серед них, до речі сказавши, були не лише молоді лікарі, але й видатні професори і навіть академіки”. (3 листа до автора з 27 березня 1967 року).

Закінчуючи нашу біо-бібліографічну монографію про життя і наукову діяльність професора, доктора В. В. Радзимовської, що була вийняtkово цікавою дослідницею, треба сказати, що вона, за своє життя, крім того, що виконала низку важливих наукових праць, намагалася синтезувати фізіологію, біохемію і патологію в одну клінічну дисципліну; осягнути практичне застосування такого природного джерела здоров'я, яким є сонце, розробити наукові підстави для дозування та встановлення клінічної маніфестації при лікуванні і виздоровлюванні. Вона, чи не перша й остання, мала мужність науково доводити згуб-

ність таких соціальних подій, як війна, революція, безглузна перебудова народного господарства України, і т. і.

В. Радзимовська була українською патріоткою, вченою, громадською діячкою і зразковою матір'ю. Не зважаючи на невідповідні умови, вона примножила Богом даний їй талан. За все це нехай буде наша скромна праця літературним пам'ятником їй, як для сучасників та для прийдешніх поколінь, так і для історії української науки.

БІБЛІОГРАФІЯ

Використані джерела та показчик літератури, присвяченої пам'яті В. Радзимовської.

1. Радзимовська, В. Фізичний розвиток дітей України. Монографія. Видавництво „Час”, Київ, 1924.
2. Радзимовська, В. Вивчення втомл підлітків. Збірник праць Науково-дослідної Катедри Педології. Київ, 1930.
3. Albert Fisher. Gewebezuchtung. Handbuch der Biologie der Gewebezellen in Vitro. München, 1930.
4. Розгін, І. Валентина Радзимовська. Біобібліографічний нарис. „Нові Дні”. Ч. 60, 1950. Торонто, Канада.
5. Cedric Powell. Piper City Church Resettles Refugee Family From the Ukraine. Methodist Action No. 1, October 1950, Bloomington, Illinois.
6. Scientist 67 Dies Tuesday. Champaign - Urbana Courier. December 22, 1953. (Champaign - Urbana, Illinois).
7. Noted Woman Scientist Dies Here Tuesday. The News Gazette. December 22, 1953. (Champaign - Urbana, Illinois).
8. Днаковский, Е. Памяти проф. В. Радзимовской. „Новое Русское Слово”. 15, 264, 1954, Нью Йорк.
9. Осінчук, Р. Проф. д-р мед. Валентина Радзимовська. Лікарський Вісник, ч. 1, травень, 1954. Нью Йорк.
10. Базилевич, Ів. В. В. Радзимовська. „Свобода”, ч. 55, 1954. Джерсі-Сіті.
11. Бачинська, М. Жінка науковий дослідник. „Наше Життя”, ч. 8, 1954. Філядельфія.
12. Донцов, Д. Памяти В. В. Радзимовської. „Вісник”, ч. 2, 1956. Нью Йорк
13. Спінько, Г. Ю. Вступ до зібрання творів Л. Яновської. Київ, 1959.

14. Український Технічно-господарський Інститут Т. II, 1956. Нью Йорк.
15. Плющ, Василь. Медична освіта та медична наука в Україні. „Лікарський Вісник”, травень, 1954, та „Український Збірник Інституту для вивчення СРСР”, т. 7, 1956. Мюнхен.
16. Плющ Василь. Українські жінки — вчені медики. „Жіночий Інформативний Листок”. Рік 3-й, ч. 19. Вересень - Жовтень, 1965.
17. Плющ, Василь. „Лікарський Альманах”. Видання Лікарського товариства П. А. та „Англомовна Енциклопедія Українознавства” т. II. В розділах: Медична наука в Україні, Медична освіта в Україні та Охорона здоров'я в Україні.
18. Плющ Василь. Гасло „Медицина” в ЕУ. Том II, зошит 4-ий. Париж-Нью-Йорк, 1964.
19. Петриченко, Т. Современные аспекты в изучении старости. Диссертация, УВУ, 1967.
20. Архів родини проф. Є. Радзимовського та архівні матеріяли автора.

НЕПОВНИЙ СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

1. О значении реакции среды для тканевых клеток, культивируемых вне организма. „Врачебное Дело”. 24-25, 1922.
2. О характере гемолитически активных веществ. „Физиологический журнал”, том VIII, 1922.
3. On the Influence of Changes of Concentration of the H Resp. OH Ions on the Life of the Tissue Cells of Vertebrates. “Journ. of Physiology”, Vol. 55, No. 5, 1922.
(Спільно з проф. А. Кронтовським).
4. До питання про інтравенозну інекцію лугів. Доповідь в Академії Наук, Київ. 1923.
5. Die Wirkung Verschiedener Säuren auf die Gewebezellen Warmblütiger Organismen.
“Biochemische Zeitschrift”, Bd., 142, H. 1-2; 1923.
Теж „Русский физиологический журнал”, том VII, В. 1-6, стр. 143.
6. О значении водородных ионов в жизни организма. „Врачебное Дело”, 8-9, 1924.
7. Фізичний розвиток дітей України. Видавництво „Час”, Київ, 1924. Монографія.
8. О сопротивляемости ткани молодого организма. „Журнал Раннего Детства”, 1, 1924.
9. О влиянии водородных ионов на жизнь клеток. Диссертация на наукову ступінь доктора медично-фізіологічних наук. Київ, 1924.
10. Eine Ansatz electrode zur pH Bestimmung in Festen Nährboden. “Biochemische Zeitschrift”, Bd. 154, H. 1-2, 1924.
11. К вопросу о характере связывания гемолитически-действующих веществ тканями. „Киевский медицинский сборник”, 2, 1925.

12. Über die Bestimmung der Wasserstoffionenkonzentration in Einzelnen Bakterienkolonien. "Klinische Wochenschrift", No. 2, S. 72; 1925. (Спільно з доктором М. Яцемірською).
13. Об изменении сахара, остаточного азота и рефрактометрического показателя крови при экспериментальном ацидозе. Доповідь на Другому З'їзді фізіологів у Ленінграді, 1926. (Спільно з С. М. Плотніковою).
14. До питання про межі активної реакції крові при експериментальному ацидозі і алкалозі. „Українські медичні вісті”, 4-5, 1926. Київ.
15. Die Alkalireserven des Blutes und die Periodische Tätigkeit des Verdauungsapparat. "Zeitschrift für die Gesamte Experimentale Medizin". Band 55, H. 1/3, 1927.
16. Щелочно-кислотный обмен у туберкулезных больных при мышечном напряжении. Труды Харьковского Туберкулезного Института. Харьков, 1926. (Спільно з Є. Балинською).
- 17.. О щелочных равновесиях крови при периодической деятельности пищеварительной системы. „Журнал экспериментальной медицины”, 9, 1926. (Спільно з доктором В. Івановим).
18. Про залежність дихання тканини від активної реакції середовища. „Українські медичні вісті”, 718, 1928. (Спільно з доктором С. Одріною).
19. Вивчення праці та втоми підлітків. „Збірник праць Науково-дослідної Катедри Педології”. Київ, 1930. (Спільно з доктором Плотніковою).
20. Ферментативні зміни крові туберкульозних хворих. „Бюлетень Київського Туберкульозного інституту”, Київ, ч. 2, 1931. (Спільно з Р. Драбкіною).
21. Зміни холестерина крові за час перебування в санаторії. „Бюлетень Київського Туберкульозного Інституту”, ч. 2, Київ, 1931. (Спільно з доктором В. Цвет і Р. Драбкіною).
22. Базальна виміна у туберкульозних хворих під впливом санаторно-курортного лікування. „Бюлетень Київського Туберкульозного Інституту”, ч. 2, 1931, стор. 20. Київ. (Спільно з доктором В. Плющем, П. Таржановським і В. Фоломіною).
23. Перебіг туберкульозного процесу в санаторних умовах. „Бюлетень Київського Туберкульозного інституту”, ч. 2, 1932.
24. Вивчення морфологічної картини крові хворих на туберкульозу, для прогнози і спостереження за наслідками терапії. „Бюлетень Київського Туберкульозного Інституту”, ч. 2, 1932.
25. Практична вага РОЕ у хворих на туберкульозу. „Бюлетень Київського Туберкульозного Інституту”, ч. 4, 1933. (Спільно з доктором Р. Драбкіною).

26. Поглощение кислорода тканями при введении чужеродных коллоидов. Доклад на Первом Всеукраинском Съезде Физиологов. Киев, 1934. (Спільно з О. Рибчинським).
27. Влияние умственной работы на специфическо-динамическое действие пищи. „Труды Первого Всеукраинского Съезда Физиологов”, Киев, 1934.
28. Основной обмен у туберкулезных больных и факторы на него влияющие, „Борьба с туберкулезом”, 60, 1934.
29. Изменения в организме туберкулезных больных в условиях профессиональной работы. Доповідь на Першому Всеукраїнському З'їзді по Туберкульозу, 1934.
30. Кислород артериальной крови у больных туберкулезом легких. „Труды Антигуберкулезного Конгресса в Одессе”, 1934.
31. Уменьшение дыхания тканей под действием „Трипан Блю”. „Труды Первого Всеукраинского Съезда Физиологов”, 1934. (Спільно з д-ром Рибчинським).
32. Солнечные ванны и их дозирование при костно-суставном туберкулезе. Доповідь на Науковій Конференції Ортопедичного Інституту, Київ, 1935. (Спільно з доктором О. Нічкевич).
33. Влияние заболеваний гипофиза на специфическо-динамическое действие пищи. „Сборник трудов Психоневрологического Института”. Киев, 1936.
34. К вопросу о патогенезе эпилептического приступа. „Вопросы психиатрии”, том VII, стр. 67, 1936. (Спільно з І. Слівко).
35. Влияние лесного климата на течение легочного туберкулеза. „Борьба с туберкулезом”, № 10, стр. 213, 1936.
36. Молочная кислота у туберкулезных больных. „Проблемы Туберкулеза” 4, ст. 480, 1936.
37. Изменения содержания молочной кислоты при дозированных нагрузках у туберкулезных больных. „Проблемы туберкулеза”, № 4, стр. 40, 1936.
38. Митогенетическое излучение крови при нарушениях внутренних секретий. „Збірник Психоневрологічного Інституту”, Київ, 1936. (Спільно з доц. В. Бедером).
39. Аноксемия туберкулезного больного и связь ее с жизненной емкостью легких. „Сборник Института усовершенствования врачей”, Харків, 1936. (Спільно з доктором М. Коштрак).
40. Вплив захворювання питуїтарної залози на специфічно-динамічну дію їжі. „Праці Психоневрологічного інституту”, Київ, 1936.
41. Щелочно-кислотные изменения при применении искусственного пневмоторакса при эпилепсии. Доповідь в Київському Медичному Товаристві, Київ, 1936. (Спільно з лікарем З. Чернишовою).
42. Липаза крови при множественном склерозе. Сборник „Инфекции и интоксикации нервной системы”, том V, стр. 139, 1937.

43. Дихання тканин при анафілактичному шоці. Збірник „Алергія”, видання Академії Наук СРСР, стор. 157, 1937.
44. Реакція туберкульозного больного на мышечну навантаження. „Труди Харківського Туберкульозного Інститута”. 1937. (Спільно з Е. Балінською).
45. Изучение экспериментально вызванного алкалоза и наблюдение алкалитического направления обмена у человека. „Физиологический журнал”, том XXII, в. 6, стр. 864, 1937.
46. Влияние анизотонических растворов на внутричерепное давление. Сборник Киевского Психоневрологического Института „Опухоли Головного мозга”. Київ, 1937. (Спільно з доц. Слонимською і доктором Рузиною).
47. Роль гемато-енцифалического барьера в патогенезе рассеянного множественного склероза. „Сборник Инфекция и интоксикация нервной системы”. Психоневрологического Института, том V, стор. 146. Київ, 1937. (Спільно з доктором Карлінським).
48. Реакция здоровых частей скелета на костные переломы. „Праці Другого Всеукраїнського З'їзду Ортопедів і Травматологів”, 1938.
49. Кислород крови у туберкульозних больных при искусственном пневмотораксе. „Клиническая Медицина”, том XVII. 9-10, стр. 71, 1939. (Спільно з Е. Балінською).
50. Закономерности в течении температурных реакций при гемотерапии. Доповідь на науковій Сесії Українського Інститута травматології і ортопедії. „Труди Укр. Інститута Травматології і Ортопедії”, том III, 1939. (Спільно з О. Нічкєвич).
51. Наблюдения над изменениями содержания кальция, фосфора и фосфотазы во время гелиотерапии больных костно-суставным туберкулезом. „Труды Украинского Института Травматологии и Ортопедии”, том III, 1939. Київ. (Спільно з докторами — Кожинською, Вороб'євим і Райманом).
52. Влияние лесного климата на течение легочного туберкулеза. „Борьба с туберкулезом”, 9-10, стр. 218, 1939.
53. Лейкоцитарная формула крови и РОЭ при гелиотерапии у детей и подростков. „Труды Института Травматологии и Ортопедии”, том II, стр. 121, 1939.
54. Кислород артериальной крови при легочном туберкулезе. „Клиническая Медицина”, 1939.
55. О влиянии активности коры головного мозга на вегетативные процессы. „Сборник трудов Мелитопольского Педагогического Института”. Мелитополь, 1939.
56. Лужно-кислотний обмін у туберкульозних хворих. „Збірник праць Київського Туберкульозного Інституту”, Київ, 1939. (Спільно з доктором Чернявським).

57. До питання про спроби визначення функціонального стану дихальної системи. „Праці III Наукової Сесії Київського Педагогічного Інституту”, Київ, 1940. (Спільно з Є. Балинською).
58. Фосфатаза, Кальцій и Калій Костной мозоли при заживленні костних переломов. „Труды Второго Украинского Съезда ортопедов и травматологов”, стр. 43, 1941.
59. О методах определения функционального состояния респираторной системы. „Труды IV Научной Сессии Киевского Педагогического Института”, 1941. (Спільно з Є. Балинською).
60. Ueber den Einfluss der Temperatur auf die Entwicklung von Fischeiern.
(Рукопис, приготована до друку), 1942.
61. Зміни в перебігу специфічно-динамічного впливу поживи під час активності вищої нервової системи. (Рукопис, приготована до друку).
62. Фази температурної реакції хворих костним туберкульозом на соняшні ванни і висновки результатів геліотерапії. (Рукопис, приготована до друку).
63. Фізіологія людини і свійських тварин. Ч. I і II. Підручник для студентів медичних та ветеринарних вищих шкіл. Циклостелеве видання УТГІ, 1948—1949. Мюнхен.

СПИСОК

докторських і магістерських дисертацій, виконаних під керівництвом В. Радзимовської абсолювентами УТГІ на протязі 1947—1950.

1. Вержбицька, Е. Олово та його фармацевтичне значення, 1949.
2. Геців - Сиротенко Л. Катартика в фармацевтичній практиці, 1948.
3. Копач, І. Вплив металоїдів на людський організм, 1949.
4. Красноцька, В. Адреналін, як один з регуляторів функцій організму, 1949.
6. Перецька, С. Отруєння кровоспинними речовинами та лікування під час отруєння, 1949.
7. Гаврилюк (Ілевич), С. Штучне приготування корму для відживлювання немовлята, 1950.
8. Гамс (Пфау), А. Катартики в фармацевтичній практиці, 1950.
9. Меланченко, О. Внутрішня секреторна діяльність гіпофіза, 1950.
10. Стасюк, М. Аналестика, 1950.
11. Струминська, М. Ретікуло-ендотеліальна система, 1950.
12. Розгін, В. Матеріяли до вивчення зони затримки при серологічних реакціях, 1950. (Докторська дисертація Ветеринарного факультету).
13. Овчаренко, Л. Колоштитовидні тільця, 1949.

З М І С Т

	Стор.
1. Valentina Radzimovsky. Dr. W. Plushch	5
2. Короткий життєпис	11
3. Наукова діяльність	30
4. Бібліографія та використана література	43
5. Неповний список наукових праць	44
6. Список магістерських і докторських праць, виконаних в УТГІ під керівництвом В. Радзимовської	48

RTA
20

324012